

BELLEK BOŞLUKLARINI DOLDURMAYA ZORLAMANIN ÇOCUK GÖRGÜ TANIĞI BELLEĞİ ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Negative Effects of Forced Confabulation on Child Eyewitness Testimony

Dr. Eda ERMAĞAN ÇAĞLAR¹, Prof. Dr. Neşe KOCABAŞOĞLU²

Geliş Tarihi: 24.01.2018

Kabul Tarihi: 27.02.2018

ÖZET

Çocuk görgü tanıklarının ifadelerinin güvenilirliğini ele aldığımız çalışmada, çocuk görgü tanıklarıyla yapılan görüşmelerde kullanılan soruların ve görüşmecî yaklaşımının olaya dair gerçeklik algısının değişimi üzerindeki etkisi, olay belleğindeki bilgi boşluklarının doldurulması yönünde uygulanan zorlama çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada, deney ve kontrol grubu olmak üzere 9 yaş grubunda toplam 40 öğrenciyle bireysel görüşmeler yapılmıştır. Çalışma sonunda, temel değişken olarak ele alınan ve ulusal literatürde ilk kez yer bulan olaya ilişkin bilgi boşluklarının doldurulması yönünde uygulanan zorlamanın çocuk görgü tanıklarının ifadelerini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Uygulanan zorlama neticesinde çocukların hatırlamadıkları detaylara ilişkin sorulara uydurma cevaplar verdikleri ve olaydan sonra geçen zamanın artmasıyla birlikte çocukların olay gerçekliğinden uzaklaşarak vermiş oldukları uydurma cevaplar doğrultusunda yeni bir gerçeklik oluşturdukları dikkat çekmiştir. Buna karşılık, görüşme öncesinde çocuklara bilmiyorum deme hakları olduğunun belirtiliyor olması, çocukların olaya ilişkin daha az yanlış cevap vermelerine ve hatırladıkları detayları daha doğru şekilde ifade etmelerine imkan tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: çocuk görgü tanıklığı, adli görüşme, olay belleği

ABSTRACT

In research, which discusses the reliability of child witness testimony, we aimed at determining how changes and errors occur in children's memory. For this purpose, effects of both questions used in child witness interviews and attitude of the interviewer on sense of reality were researched in terms of forced confabulation. In the study, individual interviews were held with a total of 40 students in the 9 age group, including the experimental and control groups. It is established in this research that forced confabulation, which is base of this research and takes its place in local literature for the first time, has a negative effect on child witness testimony. It has been observed that child witnesses, when forced, make up answers to questions they do not know the answer for and over time they move away from reality and create a fake reality according to answers they made up. On contrary, informing child witnesses about the fact that they are allowed to "not know" a fact decreases the number of incorrect answers and allows them to express their recollection more accurately.

Keywords: child eyewitness, forensic interview, forced confabulation, event memory

¹ Beşiktaş Bilim ve Sanat Merkezi, ermagan.eda@gmail.com

² İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, nesekocabasoglu@superonline.com

I. GİRİŞ

Olay öncesi ya da tanık olunan olay sonrası edinilen bilgilerin bellekteki orijinal bilgiyi etkilediği sonucu birçok araştırma tarafından desteklenmektedir. Buna karşın, gerçek hayatta adli ifade alım sürecinde, kendisinden beklenen cevaba sahip olmadıkları halde, çocukların tanık oldukları ya da içinde yer aldıkları olayla ilgili sorulan sorulara cevap üretmek zorunda kaldıkları da görülmektedir. Bu koşullarda cevap alabilmek adına kendilerini baskı altında hisseden çocuk görgü tanıklarının, sorulan sorular karşısında cevaplar uydurabildikleri ve/veya hikayede eksik olan bilgi boşluklarını hatırladıkları detaylar çerçevesinde ön bilgileriyle doldurabildikleri saptanmıştır.³

Görüşme sürecinde bu koşullar bilinçli bir şekilde yaratılabileceği gibi genelde istemeyerek, spontane bir şekilde de oluşabilmektedir. Ancak, bu noktada üzerinde düşünülmesi gereken asıl soru, söz konusu “baskı” ortamında çocuktan ne kadar sağlıklı bilgi alınabileceğidir.

Anısal olarak etki altına alınabilirliğin, kişiye tanık olduğu bir olay hakkında yanlış bilgi vermek⁴ ve o anda (veya sonrasında) tanığın görüşmeci tarafından verilen bu yanlış bilgileri kabullenmesiyle gerçekleşebildiği birçok çalışma tarafından kanıtlanmıştır. Ancak, belleğe anı aşılama paradigması (implantation memory paradigm), anıların etki altına alınabilirliğinin bunlarla sınırlı kalmadığını belirtmiş; adli görüşmelerde görüşmecinin, gerçekleşen olaya dair kendi düşünce ve inançlarını destekleyen sonuçları görgü tanığından edinme çabası; görgü tanığının söz konusu olaya ilişkin bütün ayrıntıları bildiğine yönelik ön yargıları ve belirtilen bu tutumlar doğrultusunda sergilemiş olduğu yaklaşımın, görgü tanığının gerçek olaydan bağımsız olarak belleklerinde yeni detaylar oluşturmalarına neden olduğunun altını çizmiştir.^{5,6,7,8}

³ Zaragoza, M.S., Payment, K.E., Ackil, J.K., Drivdahl, S.B., Beck, M. (2001). Interviewing witnesses: Forced confabulation and confirmatory feedback increase false memories. *Psychological Science*, 12(6), 473-477.

⁴ Alpar, G., Er, N. ve Uçar Boyraz, F. (2007). Görgü tanıklığında bellek hataları: olay sonrası bilginin ve tuzak soruların hatırlama ve kaynak izleme üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(20), 1-17.

⁵ Bruck, M., Ceci, S.J., Hembrooke, H. (1998). Reliability and credibility of young children's reports: From research to policy and practice. *American Psychologist*, 53, 136-151.

⁶ Koriat, A., Goldsmith, M., Pansky, A. (2000). Toward a psychology of memory accuracy. *Annual Review of Psychology*, 51, 481-537.

⁷ Pezdek, K., Lam, S.T., Sperry, K. (2009). Forced confabulation more strongly influences event memory if suggestions are other-generated than self-generated. *Legal and Criminological Psychology*, 14, 241-252.

⁸ Stolzenberg, S., Pezdek, K. (2013). Interviewing child witnesses: The effect of forced confabulation on event memory. *J Exp Child Psychol.*, 114(1), 77-88.

Literatürde bellekteki bilgi boşluklarının doldurulması etkisi (forced confabulation effect) olarak yer bulmuş olan bu etki mekanizması, çoğunlukla, görüşmecinin, kişinin tanık olduğu olaya ilişkin bütün ayrıntılara sahip olduğunu ve/veya hatırlayabildiğini varsaymasından kaynaklanmaktadır.⁹ Bu varsayımla, görüşmeci, bilinçli ya da bilinçsiz olarak tanığa kendisine sorulan bütün sorulara cevap vermesi hususunda baskı uygulamakta veya sergilediği yaklaşımla tanığa baskı altında olduğunu hissettirmektedir.

Konu hakkında yapılan yapılan bir çalışmada, araştırmacılar tarafından üniversite öğrencilerinden oluşan katılımcılara bir video izlettirilmiş ve sonra katılımcılara 12 adet soru sorulmuştur¹⁰ Bir grup deneğe sorulan sorular karşısında bilmiyorum cevabı verme hakkı tanınırken, diğer gruba sorulan bütün sorulara cevap vermek zorunda oldukları belirtilmiştir. Katılımcılara sorulan sorulardan 4'ü hatalı bilgi içeren ve konfabülatif cevap alınması beklenen; aynı zamanda da söz konusu etkinin test edileceği sorular olarak belirlenmiştir. Örneğin, "Sandalye kırıldı. Delaney'in neresi kanamıştır?" sorusu tuzak bir sorudur, çünkü izlenen videoda bir sandalye kırılmıştır ve Delaney düşmüştür, ancak hiçbir yeri kanamamıştır. Çalışmada, bütün sorulara cevap vermesi istenen gruptaki katılımcılar, bu tip veya diğer soruların cevabını bilmediklerini belirterek cevap vermemek için direndiklerinde, görüşmeci, en iyi tahminlerini yapmaları ve bir cevap vermeleri hususunda katılımcılara baskı uygulamıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların yapılan baskıya daha fazla direnmeden tuzak sorular dahil olmak üzere bütün sorulara cevap verdiği gözlenmiştir.

İlk görüşmeden bir hafta sonra gerçekleştirilen ikinci görüşmelerin bulgularının ise dikkat çekici olduğu görülmüştür.¹¹ Sonuçlardan ilki, konfabülatif etkiye maruz kalan deney grubunun videoda izlediklerinden farklı olarak yanlış hatıralar oluşturdukları yönündedir. Belirtilen grubun ilk görüşmede tuzak sorulara verdikleri uydurma cevapları bir hafta sonra gerçekleştirilen ikinci görüşmede de tekrarlamış olmaları dikkat çeken diğer bir sonuçtur.

Bellekteki bilgi boşluklarının doldurulması yönünde uygulanan zorlamanın olay belleği üzerindeki etkisini yaşa bağlı olarak ele alan çalışmalar da

⁹ Zaragoza, M.S., Payment, K.E., Ackil, J.K., Drivdahl, S.B., Beck, M. (2001). Interviewing witnesses: Forced confabulation and confirmatory feedback increase false memories. *Psychological Science*, 12(6), 473-477.

¹⁰ Zaragoza, M.S., Payment, K.E., Ackil, J.K., Drivdahl, S.B., Beck, M. (2001). Interviewing witnesses: Forced confabulation and confirmatory feedback increase false memories. *Psychological Science*, 12(6), 473-477.

¹¹ Zaragoza, M.S., Payment, K.E., Ackil, J.K., Drivdahl, S.B., Beck, M. (2001). Interviewing witnesses: Forced confabulation and confirmatory feedback increase false memories. *Psychological Science*, 12(6), 473-477.

bulunmaktadır^{12,13}

Çocukların belirtilen koşullardaki bir adli görüşme sürecinde hatırlamadıkları ya da tanık olmadıkları bir detaya ilişkin cevap verme zorunda olduklarını hissederek görüşmeciyi memnun etmek amacıyla “beklenen” ya da “kendisinden istenildiğini düşündüğü” cevabı vermeyi tercih edecekleri daha önceki dönemlerde yapılmış olan çalışmalarda ele alınmıştır.^{14,15} Ancak, Ackil ve Zaragoza’nın yapmış olduğu araştırmanın sonuçları belleğe anı aşılama paradigması çerçevesinde çocuk görgü tanıklığının güvenilirliği konusunda farklı bir boyut kazandırmıştır.¹⁶

Görgü tanıklığının yönlendirilebilirliği ve çocuk görgü tanıklarının yönlendirmelerden etkilenebildiği ilgili literatür kapsamında yapılan birçok çalışma tarafından kanıtlanmıştır. Ancak, gerçek hayatta yer alan adli görüşmelerde görüşmecinin tanıklardan daha çok bilgi alma yönündeki eğiliminin, çocuğun hatırlamasına yardımcı olabilir düşüncesiyle ya da olaya dair her türlü detayı hatırladığı ön yargısıyla hissettirdiği baskının, ifadenin güvenilirliği üzerindeki etkilerine ilişkin yeterli sayıda çalışma olmadığı da görülmektedir.

Bu nedenle, adli görüşmelerde olaya dair bilgi boşluklarının doldurulması yönünde uygulanan zorlamanın çocuk görgü tanıklarının ifadeleri üzerindeki etkisine dikkat çekmek amaçlanmıştır.

II. YÖNTEM

a. Araştırma Deseni

DeneySEL bir araştırma olarak planlanan çalışmamızın dizaynı 2 (grup) X 2 (zaman) X 2 (görüşme yöntemi) şeklinde belirlenmiştir.

Çalışmanın hazırlık sürecinde neticesinde nihai örneklem grubuna ulaşılmamasıyla her grupta 10 erkek ve 10 kız olmak üzere tesadüfi seçimler yapılmış; hangi katılımcı çocukla hangi sürecin takip edileceği grup çalışmaları başlamadan önce belirlenmiştir.

¹² Stille, L., Norin, E., Sikstrom, S. (2017). Self-delivered misinformation-Merging the choice blindness and misinformation effect paradigms. PLoS ONE 12(3): e0173606.

¹³ Memon A, Zaragoza M, Clifford BR, Kidd L. (2010). Inoculation or antidote? The effects of cognitive interview timing on false memory for forcibly fabricated events. *Law Hum Behav.* 2010;(2):105–17. pmid:19301110

¹⁴ Yates, A. (1987). “Should young children testify in cases of sexual abuse?” *American Journal of Psychiatry*, 144, 476-480.

¹⁵ Binet, A. (1900). *La Suggestibilité*. Paris: Schleicher.

¹⁶ Ackil, J.K., Zaragoza, M.S. (1998). Memorial consequences of forced confabulation: Age differences in susceptibility to false memories. *Developmental Psychology*, 34(6), 1358-1372.

Bireysel görüşmelerin yapıldığı ortamların sessizlik, ışık ve benzeri fiziksel özellikler açısından uygun olmasına, çocuğun dikkatini dağıtmayacak şekilde düzenlenmiş olmasına dikkat edilmiştir.

Bireysel görüşmelerin ilk bölümü “görgü tanıklığı” olarak adlandırılmıştır. Bu aşamada çocuklara Pixar yapımı Boundin adlı animasyon filmini izlettirilmiştir. Söz konusu filmin süresi 4 dakika 2 saniyedir. Film izleme öncesinde ve film izleme sırasında çocuklara film hakkında herhangi bir bilgi verilmemiş olup bu bölüm her iki grup için de sadece ilk görüşmede gerçekleştirilmiştir.

Bireysel görüşmelerin ikinci bölümü “olay sonrası görüşme” olarak adlandırılmıştır. Film sonrasında araştırmacı, serbest anlatım sorusunu sorarak çocuklardan filmde geçen olay ve karakterlere dair neler hatırladıklarını anlatmalarını istemiştir. Ardından her bir çocuğa 18 adet açık uçlu soru sorulmuştur.

Üçüncü bölüm “tekrar hatırlama/ikinci görüşme” olarak adlandırılmıştır. Yapılan ilk görüşmelerden bir hafta sonra her bir çocukla ikinci görüşme yapılmış; ancak ikinci görüşmelerde film tekrar izlenmemiştir. Çocuklara, araştırmacıdan kaynaklanan bir hata sebebiyle soruların cevaplarına tekrar ihtiyaç duyulduğu anlatılmış ve bu nedenle her bir çocuğa serbest anlatım sorusu sorularak hatırladıklarını anlatmaları (free recall) istenmiştir. Açık uçlu soruları ise, ilk görüşme kriterlerine bağlı kalarak yanıtlamaları istenmiştir.

Böylece, özellikle, araştırmanın asıl amacının sınındığı deney grubunda yer alan çocukların olaya ilişkin bilmedikleri ya da hatırlamadıkları detaylara yönelik vermek zorunda kaldıkları cevapların ne kadarının olay belleğinde yer ettiği; olaya ilişkin gerçekliğin ne yönde değişiklik gösterdiği saptanabilmiştir.

İki görüşme arasında geçen süre neticesinde ifadelerde meydana gelen değişimlerin karşılaştırılmasıyla çocuk görgü tanıklarının ifadelerinin zamana bağlı değişimi de araştırma kapsamında ele alınabilmiştir.

b. Çalışma Grubu

9 yaş grubu çocukların katılımıyla yürütülen çalışmada, cinsiyet faktörünü dengelemek amacıyla kontrol grubunda (10 kız, 10 erkek) ve deney grubunda (10 kız, 10 erkek) eş sayıda çocuk olmasına dikkat edilmiştir. Kontrol grubunda 20, deney grubunda 20 olmak üzere toplam 40 çocuk çalışmaya katılmıştır.

Çalışmanın hedefi doğrultusunda sonuçların genellenebilirliği önem arz ettiği için kriter sayısını arttırmanın bu amaca hizmet etmeyeceğine inanılmış ve araştırmada yer alan çocukların seçiminde en temel kriterin yaş kriteri olmasına karar verilmiştir. Böylelikle, tesadüfi olarak yapılan seçimlerin beraberinde adli vakalarda her an karşımıza gelebilecek olan çocuk popülasyonuna yönelik temsilin arttırılacağı görüşüne varılmıştır.

Kontrol grubunda yer alan çocuklarla araştırma prosedürü sırasıyla uygulanmış; ilk görüşmelerden bir hafta sonra ikinci bireysel görüşmeler yapılmıştır. Bu grup kapsamında yapılan birinci ve ikinci görüşmelerde çocuklara, açık uçlu sorulara “bilmiyorum, hatırlamıyorum” cevaplarını verebilme hakkı tanınmış; ilk bireysel görüşmeler başlamadan hemen önce bu bilgi çocuklara verilmiştir.

Deney grubuna da kontrol grubuyla sırasıyla benzer süreçler uygulanmıştır. Ancak, bu grup kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde kontrol grubundan farklı olarak sorulan bütün sorulara cevap vermeleri gerektiği belirtilmiştir. Sorulara “bilmiyorum ya da hatırlamıyorum” yönünde cevap veren çocuklara ise, hatırlamaya çalışmaları ve/veya hatırladıkları detaylar doğrultusunda sorunun cevabı için en uygun tahmini yapmaları yönünde ısrar (forced confabulation) edilmiştir. İlk görüşmeden sonra çocuklarla yapılan ikinci bireysel görüşmelerde de ilk görüşme için belirtilen kriterler geçerli olmuştur.

c. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada yer alan çocuklara 2003 yılı Pixar yapımı “Boundin” adlı kısa animasyon filmi izlettirilmiştir. İzlettirilen filmin karar verilmesi sürecinde çok sayıda kısa film belirlenmiş olup ele alınan filmler 9 yaş grubu çocuklarının gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak sözel ve görsel unsurlar açısından analiz edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde de Pezdek ve arkadaşları¹⁷ tarafından yürütülen çalışmanın sonuçlarından destek alınarak söz konusu animasyon filminin en uygun film olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmada kullanılan soru formu Pezdek ve arkadaşlarının¹⁸ çalışmalarında kullandığı sorulardan yararlanılarak hazırlanmış olup bir adet serbest anlatım sorusu (izlediğimiz filmde hatırladığın olay, kişi ve durumlar nelerdir?) ve 18 adet yapılandırılmış açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Açık uçlu sorulardan 12 tanesi çocuklara izlettirilen filmde yer alan karakter ve durumları sorgulayan (filmdeki hayvanlar nerede yaşıyor?, kuzu ne yapmaktan hoşlanmış?, kuzunun gözleri ne renkti?, filmde kaç tane yılan var? vb.) cevaplandırılabilir sorulardır. Soruların 6’sı da filmde yer almayan bilgileri içeren ya da yanlış bilgi içeren (nehirdeki kayığın rengi nedir?, arabadaki adamın kıyafetleri ne renkti?, tavşalobun giydiği şapkayı tarif eder misin? vb.) tuzak, cevaplandırılmaz sorulardır.

¹⁷ Pezdek, K., Lam, S.T., Sperry, K. (2009). Forced confabulation more strongly influences event memory if suggestions are other-generated than self-generated. *Legal and Criminological Psychology*, 14, 241-252.

¹⁸ Pezdek, K., Lam, S.T., Sperry, K. (2009). Forced confabulation more strongly influences event memory if suggestions are other-generated than self-generated. *Legal and Criminological Psychology*, 14, 241-252.

d. Soruların Değerlendirilmesi

Araştırmada serbest anlatım sorusu ve açık uçlu sorular olmak üzere iki soru türü kullanılmıştır. Değerlendirme kriterleri de her soru türü için farklı şekilde ele alınmıştır. Her iki soru türü için geçerli olan puanlama kriterleri belirlenmeden önce filmin hikaye akışı yazılı transkript olarak ayrıntılı bir şekilde deşifre edilmiştir. Filmde geçen konuşmalar ve yorum gerektirmeyen sorular için bu yazılı transkriptten yararlanılmış ve cevapların puanlanması sorumlu araştırmacı ve psikoloji alanında uzman bir yardımcı araştırmacı olmak iki ayrı kişi tarafından yapılmıştır. Böylece puanlamalarda tutarlığın sağlanması amaçlanmıştır.

Serbest Anlatım Sorusunun Değerlendirilmesi

Serbest anlatım sorusunun puanlaması için belirlenen kriterler hem birinci hem de ikinci görüşmede alınan cevaplar için aynıdır. Bu doğrultuda, çocukların ilk ve ikinci görüşmede serbest anlatım sorusuna verdikleri doğru ve yanlış cevapların miktarını karşılaştırma imkanı bulunmuştur.

Serbest anlatım sorusuna verilen cevaplar olay, karakter, giyim, zaman ve olay yeri kategorileri kapsamında bilgi sayılarına göre puanlanmıştır. Her doğru bilgi için 1 puan verilmiştir. Puanlamada her bir karakteri tanımlayan doğru kelime, olay yerini tanımlayan her doğru ifade puan almıştır. Ancak, benzer anlama gelen kelimeler cümle içinde birden fazla kullanıldıysa bu kelimelere sadece 1 puan verilmiştir. Örneğin; “üzüldü, mutsuz oldu” şeklinde verilen bir cevap için sadece 1 puan verilmiştir. Benzer şekilde, tek bir olay ya da durumu anlatan ifadeler veya sözcük grupları 1 puan olarak değerlendirilmiştir. Filmdeki karakterler için sadece bir kez puanlama yapılmıştır. Serbest anlatım sorusuna verilen cevap kapsamında karakterlerin farklı cümleler içinde ifade ediliyor olması artı puan kazandırmamıştır. Zaman kavramının ifade edildiği her doğru cevap 1 puan almıştır ve zaman kavramlarının puanlanmasında kronolojik sırayla belirtilmiş olması dikkate alınmıştır. Aksi taktirde, kronolojik sıralamadaki hata için yanlış cevap bölümüne 1 puan eklenmiştir. Ayrıca, karakter, olay, olay yeri ve giyim kategorilerinde verilen her yanlış ve uydurma cevap için yanlış cevap bölümüne 1'er puan eklenmiştir. Bu doğrultuda, puanlar doğru ve yanlış cevap olmak üzere iki ana grupta toplanmıştır.

Sayısal puanların karşılaştırılmasının beraberinde deney grubundaki çocukların verdikleri cevaplar niteliksel olarak da karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada deney grubundaki cevaplar için bellekteki bilgi boşluklarının doldurulması yönünde zorlanan çocukların birinci görüşmede verdikleri uydurma cevapların ne kadarını ikinci görüşmede olaya ait bir unsur gibi ifade ettikleri saptanmaya çalışılmıştır.

Çocukların serbest anlatım sorusu için vermiş olduğu cevaplar psikoloji alanında uzman iki araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. Her iki araştırmacının elde ettiği puanlar arasındaki Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .93 olarak bulunmuştur.

Açık Uçlu Görüşme Sorularının Değerlendirilmesi

Açık uçlu soruların cevap anahtarı oluşturulurken de filmin yazılı transkriptinden faydalanılmıştır. Sürecin başında cevapların değerlendirilmesinde doğru cevap, yanlış cevap ve bilmiyorum cevabı olmak üzere 3'lü bir puanlama ölçeği düşünülmüş olsa da görüşmeler neticesinde çocuklardan alınan cevaplarda birden fazla önerme ve/veya betimleme (doğru veya yanlış) olduğu dikkat çekmiştir.

Araştırmamız kapsamında sorguladığımız hususlar bağlamında tek önermeli ve/veya betimlemeli doğru ve yanlış olarak verilen cevapların birden fazla ayrıntıya yer verilen cevaplarla aynı puanlamada yer almaması gerektiğine; farklı değerlendirmelerde bulunulmasının daha anlamlı sonuçlar vereceğine inanılmıştır. Bu sebeple, açık uçlu soruların değerlendirilmesi hususunda sorunun amacına göre birden fazla önerme (Tavşalop kuzuya, rengin ne olursa olsun ne önemi var, sağlığı yerindeyse zıpla yeter, üzülme, demiş.) veya birden fazla betimleme (Tavşalop siyah renkli, beyaz çizgili bir şapka giymişti.) içeren doğru ve yanlış cevaplar için "detaylandırılmış cevap" bölümü oluşturulmuştur. Bu bağlamda, açık uçlu soruların değerlendirilmesinde doğru ve yanlış cevap, detaylandırılmış doğru ve yanlış cevap, ikiden fazla detaya sahip doğru ve yanlış cevap ve bilmiyorum cevabı olmak üzere 7'li derecelendirme yapılmıştır.

Filmde yer alan detayları içeren, cevaplandırılabilir 12 açık uçlu soru için "ikiden fazla detay içeren yanlış cevap", "detaylandırılmış yanlış cevap", "yanlış cevap" "bilmiyorum, hatırlamıyorum", "doğru cevap", "detaylandırılmış doğru cevap" ve "ikiden fazla detay içeren doğru cevap" şeklinde puanlama ölçeği hazırlanmıştır. Filmde yer almayan detayların ele alındığı 6 adet tuzak soruda ise, "ikiden fazla detay içeren yanlış cevap", "detaylandırılmış yanlış cevap", "yanlış cevap" "bilmiyorum, hatırlamıyorum", "doğru cevap" olmak üzere değerlendirme yapılmıştır. Örneğin, "Tavşalobun giydiği şapkayı tarif eder misin?" sorusuna "tavşalobun şapkası yoktu" cevabı doğru cevap; "tavşalop siyah bir şapka giymişti" cevabı yanlış cevap; ancak "tavşalop siyah renkli ve beyaz çizgili bir şapka giymişti" cevabı detaylandırılmış yanlış cevap olarak ele alınmış ve cevaplar bu yönde değerlendirilmiştir.

Ancak, bazı soruların tek doğru cevabı olduğu için (kaç tane yılan vardı, gibi) bu sorularda herhangi bir detaylandırma aranmamıştır.

Bu soru grubunun analiz sürecinde detaylandırma kriterlerini de göz önünde bulundurarak puanlamalar yapılmıştır. Doğru ve yanlış cevaplarda toplam

puanlara ulaşmada doğru ve yanlış cevap kategorisinde yer alan cevaplar 1 ile; iki detaylı doğru ve yanlış cevap kategorisinde yer alan cevaplar 2 ile ve ikiden daha fazla detaylı doğru ve yanlış cevap kategorisinde yer alan cevaplar 3 ile çarpılmıştır. Böylelikle, gruplar içi ve gruplararası karşılaştırmalarda olay gerçekliğinden sapma derecesine ulaşılması hedeflenmiştir.

Özellikle tuzak sorulardan alınan detaylandırılmış cevaplar araştırmamız için değer arz etmektedir. Deney grubunda yer alan ve olay belleğindeki bilgi boşluklarını doldurma yönünde zorlanmaya maruz kalan çocukların vermiş olduğu detaylandırılmış cevaplar ve ikinci görüşmede bu cevapları vermede ne kadar tutarlı oldukları, maruz kalınan etkinin bellek üzerindeki etkisinin şiddeti hakkında bize bilgi vermiştir.

Son olarak, olay belleğindeki bilgi boşluklarının doldurulması yönünde baskı uygulanan deney grubuna ait cevapların değerlendirilmesinde “bilmiyorum, hatırlamıyorum” cevapları yer almadığı için her iki soru türüne ilişkin istatistiksel değerlendirmelerde bu kategori dikkate alınmamıştır.

e. Analiz

İstatistiksel analiz için SPSS 17.0 programı kullanılmıştır. Elde edilen veriler normal bir dağılım göstermediğinden hipotezler Mann Whitney U testi, Wilcoxon Testi ve Marginal Homogeneity Test kullanılarak test edilmiştir. Gruplar arası karşılaştırma için de Ki Kare analizi kullanılmıştır. Bu çalışmada anlamlılık düzeyi olarak .05 kabul edilmiştir.

III. BULGULAR

a. Serbest Anlatım Sorusunun Değerlendirilmesi

Tablo 1. Kontrol grubunun ilk ve son görüşmeye ait doğru ve yanlış cevap oranlarının karşılaştırması

			AO	N	Ss	Z	P ¹
Kontrol Grubu	İlk Görüşme	Doğru Cevap Puanı_1	7,2000	20	2,56700	-3,535	,000**
	Karşılaştırması	Doğru Cevap Puanı_2	6,1500	20	2,25424		
	Son Görüşme	Yanlış Cevap Puanı_1	1,4000	20	,99472	-1,732	,083
	Karşılaştırması	Yanlış Cevap Puanı_2	1,7000	20	,73270		

1: Wilcoxon Sign test p değeri **p<0,01 *p<0,05

Elde edilen bulgular neticesinde kontrol grubuna ait ilk karşılaştırma için $p<0,01$ olduğundan birinci ve ikinci görüşmenin doğru cevap sayıları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Birinci görüşmedeki doğru sayısı ortalaması (7,2), ikinci görüşmedeki doğru sayısı ortalamasından (6,1) büyüktür. Bununla birlikte, kontrol grubuna ait ikinci karşılaştırma için birinci görüşmenin yanlış cevap ortalamasının 1,4

ve ikinci görüşmenin yanlış cevap ortalamasının 1,7 olduğu görülmüş olup iki ortalama arasında ($p=0,083$) anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Tablo 2.Deney grubunun ilk ve son görüşmeye ait doğru ve yanlış cevap oranlarının karşılaştırması

		AO	N	Ss	Z	P ¹
Deney Grubu	İlk Görüşme	Doğru Cevap Puanı_1	7,1000	20	2,59351	
	Karşılaştırması	Doğru Cevap Puanı_2	5,1500	20	1,53125	-3,544
	Son Görüşme	Yanlış Cevap Puanı_1	1,1000	20	,85224	
	Karşılaştırması	Yanlış Cevap Puanı_2	1,2500	20	,63867	-,775

1:Wilcoxon Sign test p değeri ** $p<0,01$ * $p<0,05$

Deney grubuna ait karşılaştırmaları ele aldığımızda, ilk karşılaştırma için $p<0,01$ olduğundan birinci ve ikinci görüşmedeki doğru cevap sayıları arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. Birinci görüşmedeki doğru sayısı ortalaması (7,1), ikinci görüşmedeki doğru sayısı ortalamasından (5,15) büyük bulunmuştur.

İkinci karşılaştırmada ise, $p>0,05$ olduğundan birinci ve ikinci görüşmenin yanlış cevap sayıları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Her iki görüşmenin yanlış sayı ortalamaları birbirine yakın oranlardadır.

Kontrol ve deney grubunun ilk ve son görüşmelere ait serbest anlatım sorusu puanları karşılaştırıldığında ise, kontrol grubuna ait doğru cevap sayıları ortalaması 7,2 iken deney grubuna ait doğru cevap sayıları ortalaması 7,1 olarak saptanmıştır. Yanlış cevap sayılarının ortalamasına bakıldığında, kontrol grubu için 1,4; deney grubu için 1,1 olarak bulunmuştur. Bu bağlamda her iki grup için doğru ve yanlış cevap ortalamaları arasında farklılık bulunamamıştır.

İkinci görüşme için kontrol ve deney grubu sonuçlarını karşılaştırdığımızda da $p>0,05$ bulunduğu için her iki grubun serbest anlatımdaki doğru sayıları ortalamaları (6,15 ve 5,15) ve yanlış sayıları ortalamaları (1,7 ve 1,25) arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır.

b. Açık Uçlu Soruların Değerlendirilmesi
Cevaplandırılabilir Açık Uçlu Soruların Değerlendirilmesi

Tablo 3. Kontrol grubu için birinci ve ikinci görüşme sonuçlarının detaylı karşılaştırması

Sorular	Yanıtlar	1.görüşme		2.görüşme		Test P ¹
		n	%	n	%	
Soru1	yanlış cevap	4	20,0%	7	35,0%	,083
	bilmiyorum	3	15,0%	0	0,0%	
	doğru cevap	13	65,0%	13	65,0%	
Soru 2	yanlış cevap	5	25,0%	7	35,0%	,157
	doğru cevap	15	75,0%	13	65,0%	
Soru 4	yanlış cevap	4	20,0%	6	30,0%	,157
	doğru cevap	16	80,0%	14	70,0%	
Soru 5	yanlış cevap	4	20,0%	5	25,0%	,317
	doğru cevap	16	80,0%	15	75,0%	
Soru 6	yanlış cevap	3	15,0%	5	25,0%	,157
	doğru cevap	17	85,0%	15	75,0%	
Soru 8	yanlış cevap	3	15,0%	3	15,0%	,89
	doğru cevap	17	85,0%	17	85,0%	
Soru 10	yanlış cevap	2	10,0%	3	15,0%	,317
	doğru cevap	18	90,0%	17	85,0%	
Soru 11	yanlış cevap	9	45,0%	11	55,0%	,180
	bilmiyorum	2	10,0%	1	5,0%	
	doğru cevap	9	45,0%	8	40,0%	
Soru 12	yanlış cevap	7	35,0%	9	45,0%	,157
	bilmiyorum	4	20,0%	2	10,0%	
	doğru cevap	9	45,0%	9	45,0%	
Soru 13	yanlış cevap	3	15,0%	5	25,0%	,096
	doğru cevap	13	65,0%	12	60,0%	
	2 detaylı doğru cevap	4	20,0%	3	15,0%	
Soru 15	yanlış cevap	5	25,0%	7	35,0%	,165
	doğru cevap	15	75,0%	13	65,0%	
Soru 17	yanlış cevap	8	40,0%	9	45,0%	,102
	doğru cevap	9	45,0%	10	50,0%	
	2 detaylı doğru cevap	3	15,0%	1	5,0%	
Toplam Puan	<i>Yanlış cevap puanı</i>	57	42,5%	77	57,5%	,033* (χ^2 =6,805)
	<i>"Bilmiyorum" cevap puanı</i>	9	75%	3	25%	
	<i>Doğru cevap puanı</i>	181	52,5%	164	47,5%	

1:Marginal homogeneity test p değeri p>0,05

Her üç puan kategorisini ele aldığımızda ise, birinci ve ikinci görüşmeler arasında meydana gelen değişimler arasında anlamlı farklılık ($p=0,033$; $\chi^2=6,805$) olduğu görülmüştür. Tablo 4'te belirtildiği üzere birinci gruptaki çocukların ilk görüşmede vermiş oldukları “bilmiyorum” cevap sayısının ikinci görüşmelerde azaldığı; yanlış cevap sayılarının da ikinci görüşmelerde birinci görüşmelere göre daha fazla olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.Deney grubu için birinci ve ikinci görüşme sonuçlarının detaylı karşılaştırması

Sorular	Yanıtlar	1.görüşme		2.görüşme		Test p ¹
		n	%	n	%	
Soru 1	yanlış cevap	10	50,0%	13	65,0%	,083
	doğru cevap	10	50,0%	7	35,0%	
Soru 2	yanlış cevap	3	15,0%	3	15,0%	,317
	doğru cevap	16	80,0%	17	85,0%	
Soru 4	yanlış cevap	3	15,0%	4	20,0%	,564
	doğru cevap	17	85,0%	16	80,0%	
Soru 5	yanlış cevap	2	10,0%	5	25,0%	,083
	doğru cevap	18	90,0%	15	75,0%	
Soru 6	yanlış cevap	4	20,0%	6	30,0%	,157
	doğru cevap	16	80,0%	14	70,0%	
Soru 8	yanlış cevap	2	10,0%	2	10,0%	,789
	doğru cevap	18	90,0%	18	90,0%	
Soru 10	yanlış cevap	1	5,0%	3	15,0%	,166
	doğru cevap	16	80,0%	15	75,0%	
Soru 11	yanlış cevap	3	15,0%	2	10,0%	,059
	doğru cevap	5	25,0%	8	40,0%	
Soru 12	yanlış cevap	15	75,0%	12	60,0%	,317
	doğru cevap	13	65,0%	16	80,0%	
Soru 13	yanlış cevap	6	30,0%	4	20,0%	,059
	doğru cevap	0	0,0%	1	5,0%	
Soru 15	yanlış cevap	16	80,0%	18	90,0%	,564
	doğru cevap	4	20,0%	1	5,0%	
Soru 17	yanlış cevap	4	20,0%	5	25,0%	,035*
	doğru cevap	16	80,0%	15	75,0%	
Toplam Puan	yanlış cevap	1	5,0%	4	20,0%	,006** ($\chi^2 =6,871$)
	doğru cevap	6	30,0%	9	45,0%	
	doğru cevap	13	65,0%	6	30,0%	
	2 detaylı doğru cevap	0	0,0%	1	5,0%	
	yanlış cevap puanı	54	40,6%	79	59,4%	
	Doğru cevap puanı	193	53,9%	165	46,1%	

1:Marginal homogeneity test p değeri p>0,05

Her iki cevap kategorisinde meydana gelen değişimlerin anlamlılık düzeyine baktığımızda ise, $p=0,006$ ($p>0,05$) anlamlı farklılık bulunduğu görülmüştür.

Deney grubunda yer alan çocukların gerçek bilgi içeren açık uçlu sorulara vermiş oldukları cevaplara ait puan dağılımlarına baktığımızda, birinci görüşmede verilen doğru cevap sayılarının ikinci görüşmede azaldığı görülmüştür. Ayrıca, ikinci görüşmede verilen yanlış cevap sayısının da birinci görüşmeye oranla artış gösterdiği saptanmıştır.

Tuzak Amaçlı Soruların Açık Uçlu Soruların Değerlendirilmesi

Bu bölümdeki soruların cevapları değerlendirilirken 7, 9 ve 18. soru maddeleri ayrıca değerlendirilecektir. Özellikle, bu soru maddelerinin ele alınmasının nedeni ise, bütün soru maddeleri içerisinde tarife yönelik bilgi isteyen sorular olması ve çalışmanın amacı doğrultusunda bu kategorideki soruların önem arz ettiğinin düşünülmesidir.

Tablo 5.Kontrol grubunun tuzak sorulara ait birinci ve ikinci görüşme sonuçlarının detaylı karşılaştırması

Sorular	Yanıtlar	1.görüşme		2.görüşme		Test p ¹
		n	%	n	%	
Soru 3	2 detaylı yanlış cevap	1	5,0%	5	25,0%	,106
	yanlış cevap	7	35,0%	7	35,0%	
	bilmiyorum, hatırlamıyorum	6	30,0%	3	15,0%	
	doğru cevap	6	30,0%	5	25,0%	
Soru 7	2'den fazla detaylı yanlış cevap	3	15,0%	5	25,0%	,020*
	2 detaylı yanlış cevap	5	25,0%	7	35,0%	
	yanlış cevap	7	35,0%	6	30,0%	
	bilmiyorum, hatırlamıyorum	5	25,0%	2	10,0%	
Soru 9	2'den fazla detaylı yanlış cevap	2	10,0%	1	5,0%	,467
	2 detaylı yanlış cevap	3	15,0%	7	35,0%	
	yanlış cevap	8	40,0%	5	25,0%	
	bilmiyorum, hatırlamıyorum	5	25,0%	6	30,0%	
Soru 14	doğru cevap	2	10,0%	1	5,0%	,225
	2 detaylı yanlış cevap	3	15,0%	7	35,0%	
	yanlış cevap	10	50,0%	8	40,0%	
	bilmiyorum, hatırlamıyorum	5	25,0%	2	10,0%	
	doğru cevap	2	10,0%	3	15,0%	

Bellek Boşluklarını Doldurmaya Zorlamanın Çocuk Görgü Tanığı Belleği Üzerindeki
Olumsuz Etkileri
Dr. Eda ERMAĞAN ÇAĞLAR, Prof. Dr. Neşe KOCABAŞOĞLU

Soru 16	2 detaylı yanlış cevap	2	10,0%	1	5,0%	,035*
	yanlış cevap	7	35,0%	8	40,0%	
	bilmiyorum, hatırlamıyorum	5	25,0%	3	15,0%	
	doğru cevap	6	30,0%	5	25,0%	
Soru 18	2'den fazla detaylı yanlış cevap	-	-	5	25,0%	,001**
	2 detaylı yanlış cevap	5	25,0%	5	25,0%	
	yanlış cevap	7	35,0%	4	20,0%	
	bilmiyorum, hatırlamıyorum	5	25,0%	3	15,0%	
Toplam Puan	doğru cevap	3	15,0%	3	15,0%	,029* ($x^2=7,050$)
	Yanlış cevap puanı	99	42,3%	135	57,7%	
	"Bilmiyorum" cevap puanı	31	62%	19	38%	
	Doğru cevap puanı	19	52,8%	17	47,2%	

1:Marginal homogeneity test p değeri $p<0,05$

Tablo 5'te belirtilen sonuçları ele aldığımızda verilen cevap puanları açısından iki görüşme arasında ($p=0,029$; $x^2=7,050$) anlamlı farklılık bulunmuştur.

Sorulara verilen cevap dağılımlarına baktığımızda ise, kontrol grubundaki çocukların ikinci görüşmeye ait yanlış cevap sayılarının birinci görüşmeye oranla önemli derecede arttığı saptanmıştır. Ayrıca, birinci görüşmede verilmiş olan bilmiyorum cevap sayısının da ikinci görüşmede düştüğü görülmektedir.

Kontrol grubunun gerçek bilgi içeren sorular karşısında vermiş oldukları bilmiyorum cevap sayısı ile tuzak sorulara verilen bilmiyorum cevap sayısını karşılaştırdığımızda da 0,05 anlamlılık düzeyinde $p=0,397$ ($x^2=0,714$) olarak bulunmuş olup anlamlı bir farklılık olmadığı dikkat çekmiştir.

Olayda yer alan karakterlerin tarifine yönelik soruların tuzak amaçlı soruların cevap dağılımları ele alındığında ise, bu sorulara (7., 9 ve 18. soru) verilen yanlış cevap sayılarının diğer sorulara göre daha fazla ($p=0,024$; $p<0,05$) olduğu saptanmıştır.

Tablo 6.Deney grubunun tuzak sorulara ait birinci ve ikinci görüşme sonuçlarının detaylı karşılaştırması

Sorular	Yanıtlar	1.görüşme		2.görüşme		Test
		n	%	n	%	p ¹
Soru 3	2 detaylı yanlış cevap	5	25,0%	6	30,0%	,157
	yanlış cevap	12	60,0%	13	65,0%	
	doğru cevap	3	15,0%	1	5,0%	
Soru 7	2'den fazla detaylı yanlış cevap	3	15,0%	4	20,0%	,637
	2 detaylı yanlış cevap	7	35,0%	10	50,0%	
	yanlış cevap	8	40,0%	6	30,0%	
	doğru cevap	2	15,0%	0	0,0%	
Soru 9	2'den fazla detaylı yanlış cevap	4	20,0%	5	25,0%	,131
	2 detaylı yanlış cevap	6	30,0%	5	25,0%	
	yanlış cevap	9	45,0%	7	35,0%	
	doğru cevap	1	5,0%	1	5,0%	
Soru 14	2'den fazla detaylı yanlış cevap	1	5,0%	2	10,0%	,061
	2 detaylı yanlış cevap	4	20,0%	4	20,0%	
	yanlış cevap	12	60,0%	14	70,0%	
	doğru cevap	3	15,0%	0	0%	
Soru 16	2'den fazla detaylı yanlış cevap	2	10,0%	0	0,0%	,564
	2 detaylı yanlış cevap	4	20,0%	10	50,0%	
	yanlış cevap	14	70,0%	10	50,0%	
	doğru cevap	6	30,0%	5	25,0%	
Soru 18	2 detaylı yanlış cevap	10	50,0%	11	55,0%	,144
	yanlış cevap	2	10,0%	3	15,0%	
	doğru cevap	2	10,0%	1	5,0%	
Toplam Puanlar	<i>Yanlış cevap puanı</i>	177	47,8%	193	52,2%	,015* x ² =5,967
	<i>Doğru cevap puanı</i>	12	80%	3	20%	

1:Marginal homogeneity test p değeri p<0,05

Doğru ve yanlış cevap ortalamaları açısından ikinci gruba ait iki görüşme arasında anlamlı farklılık olduğu (p=0,015; x²=5,967) görülmüştür.

Ancak, ikinci grupta yer alan çocuklara bütün sorulara cevap vermeleri gerektiği belirtildiği ve “bilmiyorum, hatırlamıyorum” cevapları kabul edilmediği için bu gruba ait toplam puanlar arasında söz konusu puan kategorisi yer almamaktadır.

İkinci grubun cevap dağılımları incelendiğinde ise, doğru cevap sayısı çok az olduğundan cevaplar arası bir karşılaştırma yapılamamıştır. Bununla birlikte, ikinci görüşmeye ait yanlış cevap sayısının birinci görüşmenin yanlış cevap sayısından fazla olduğu saptanmıştır.

Bellek Boşluklarını Doldurmaya Zorlamanın Çocuk Görgü Tanığı Belleği Üzerindeki
Olumsuz Etkileri
Dr. Eda ERMAĞAN ÇAĞLAR, Prof. Dr. Neşe KOCABAŞOĞLU

Tablo 7. Birinci ve ikinci grubun ilk görüşmeye ait tuzak soruların sonuçlarının detaylı karşılaştırması

Sorular	Yanıtlar	Gruplar				Test p ¹
		1.Grup		2.Grup		
		n	%	n	%	
Soru 3	2'den fazla detaylı yanlış cevap	0	0%	0	0%	,007**
	2 detaylı yanlış cevap	1	5,0%	5	25,0%	
	yanlış cevap	7	35,0%	12	60,0%	
	bilmiyorum	6	30,0%	0	0%	
	doğru cevap	6	30,0%	3	15,0%	
Soru 7	2'den fazla detaylı yanlış cevap	3	15,0%	3	15,0%	,048*
	2 detaylı yanlış	5	25,0%	7	35,0%	
	yanlış cevap	7	35,0%	8	40,0%	
	bilmiyorum	5	25,0%	0	0%	
	doğru cevap	0	0%	2	10,0%	
Soru 9	2'den fazla detaylı yanlış cevap	2	10,0%	4	20,0%	,239
	2 detaylı yanlış	3	15,0%	6	30,0%	
	yanlış cevap	8	40,0%	9	45,0%	
	bilmiyorum	5	25,0%	0	0%	
	doğru cevap	2	10,0%	1	5,0%	
Soru 14	2'den fazla detaylı yanlış cevap	0	0%	1	5,0%	,053
	2 detaylı yanlış cevap	3	15,0%	4	20,0%	
	yanlış cevap	10	50,0%	12	60,0%	
	bilmiyorum	5	25,0%	0	0%	
	doğru cevap	2	10,0%	3	15,0%	
Soru 16	2'den fazla detaylı yanlış cevap	0	0%	2	10,0%	,003**
	2 detaylı yanlış cevap	2	10,0%	4	20,0%	
	yanlış cevap	7	35,0%	14	80,0%	
	bilmiyorum	5	25,0%	0	0%	
	doğru cevap	6	30,0%	0	0%	
Soru 18	2'den fazla detaylı yanlış cevap	0	0%	6	30,0%	,01*
	2 detaylı yanlış cevap	5	25,0%	10	50,0%	
	yanlış cevap	7	35,0%	2	10,0%	
	bilmiyorum	5	25,0%	0	0%	
	doğru cevap	3	15,0%	2	10,0%	
Toplam Puanlar	<i>Yanlış cevap puanı</i>	99	35,9%	177	64,1%	,000** (x ² =50,599)
	<i>"Bilmiyorum" cevap puanı</i>	31	100%	0	0%	
	<i>Doğru cevap puanı</i>	19	61,3%	12	38,7%	

Tuzak sorulara verilen cevapların dağılımı açısından iki grup arasında anlamlı farklılık ($p=0,000$; $\chi^2=50,599$) mevcuttur. Buna göre, kontrol grubunun ilk görüşmesine ait doğru cevap sayısının deney grubunun doğru cevap sayısına göre fazla olduğu görülmektedir. Ancak, yanlış cevap sayılarını karşılaştırdığımızda da ikinci gruba ait yanlış cevap sayılarının kontrol grubuna oranla önemli ölçüde fazla olduğu saptanmıştır.

Tablo 8. Birinci ve ikinci grubun ikinci görüşmeye ait tuzak soruların sonuçlarının detaylı karşılaştırması

Sorular	Yanıtlar	Gruplar				Test p^1
		1.Grup		2.Grup		
		n	%	n	%	
Soru 3	2'den fazla detaylı yanlış cevap	0	0%	0	0%	,001**
	2 detaylı yanlış cevap	5	25,0%	6	30,0%	
	yanlış cevap	7	35,0%	13	65,0%	
	bilmiyorum	3	15,0%	0	0,0%	
	doğru cevap	5	25,0%	1	5,0%	
Soru 7	2'den fazla detaylı yanlış cevap	5	25,0%	4	20,0%	,001**
	2 detaylı yanlış cevap	7	35,0%	10	50,0%	
	yanlış cevap	6	30,0%	6	30,0%	
	bilmiyorum	2	10,0%	0	0,0%	
	doğru cevap	0	0%	0	0,0%	
Soru 9	2'den fazla detaylı yanlış cevap	1	5,0%	5	25,0%	,126
	2 detaylı yanlış cevap	7	35,0%	5	25,0%	
	yanlış cevap	5	25,0%	7	35,0%	
	bilmiyorum	6	30,0%	0	0,0%	
	doğru cevap	1	5,0%	1	5,0%	
Soru 14	2'den fazla detaylı yanlış cevap	0	0%	2	10,0%	,114
	2 detaylı yanlış	7	35,0%	4	20,0%	
	yanlış cevap	8	40,0%	14	80,0%	
	bilmiyorum	2	10,0%	0	0,0%	
	doğru cevap	3	15,0%	0	0,0%	
Soru 16	2'den fazla detaylı yanlış cevap	0	0,0%	0	0,0%	,011*
	2 detaylı yanlış cevap	1	5,0%	10	50,0%	
	yanlış cevap	8	40,0%	10	50,0%	
	bilmiyorum	3	15,0%	0	0,0%	
	doğru cevap	5	25,0%	0	0,0%	

Bellek Boşluklarını Doldurmaya Zorlamanın Çocuk Görgü Tanığı Belleği Üzerindeki
Olumsuz Etkileri
Dr. Eda ERMAĞAN ÇAĞLAR, Prof. Dr. Neşe KOCABAŞOĞLU

Soru 18	2'den fazla detaylı yanlış cevap	5	25,0%	5	25,0%	,176
	2 detaylı yanlış cevap	5	25,0%	11	55,0%	
	yanlış cevap	4	20,0%	3	15,0%	
	bilmiyorum	3	15,0%	0	0,0%	
	doğru cevap	3	15,0%	1	5,0%	
<i>Yanlış cevap puanı</i>		135	41,2%	193	58,8%	
Toplam Puanlar	<i>"Bilmiyorum" cevap puanı</i>	19	100%	0	0%	² ,000** (x ² =37,527)
	<i>Doğru cevap puanı</i>	17	85%	3	15%	

1:ki kare test değeri **p<0,01 *p<0,05

Tablo 8'de belirtildiği üzere ikinci görüşmelerden edinilen cevap puanları açısından p<0,01 anlamlılık düzeyinde p=0,000 (x²=37,527) bulunmuş olup kontrol ve deney grubuna ait sonuçlar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, deney grubunun doğru cevap puanlarının kontrol grubundan az olduğu; ancak yanlış cevap puanlarının kontrol grubuna oranla daha fazla olduğu söylenebilmektedir.

IV. TARTIŞMA ve YORUM

Adalet sistemi açısından görgü tanıklığı oldukça önemli bir konuma sahiptir. Fiziksel delillere ulaşamayan ya da delillerin yetersiz kaldığı adli vakalarda görgü tanığına ait ifadeler tek geçerli delil olarak karşımıza çıkabilmektedir. Görgü tanığı ifadelerindeki değişim ve yanılgılar adli mekanizmanın işlemlerini engelleyebilmekte; masum kişilerin mahkumiyetiyle sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle araştırmacılar görgü tanığının belleğinin yanılabilirliğine, tanık ifadelerinin yönlendirilebilirliğine odaklanmış; ifadeyi etkileyen faktörleri ele alan çalışmalara ağırlık vermiştir.

Çocuk görgü tanıklarının ifadelerinin güvenilirliğinin ele alındığı bu çalışmada, olay belleklerinde meydana gelen değişim ve hataların nasıl oluştuğunun saptanması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, çocuk görgü tanıklarıyla yapılan görüşmelerde kullanılan soruların ve görüşmecinin yaklaşımının olaya dair gerçeklik algısının değişimi üzerindeki etkisi, olay belleğindeki bilgi boşluklarının doldurulması yönünde uygulanan zorlama çerçevesinde ele alınmıştır. 40 çocuğun katılımıyla gerçekleştirilen çalışma iki grup çerçevesinde yürütülmüş ve çalışma kapsamında çocuklarla bireysel görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmanın ana hedefi olay belleğindeki bilgi boşluklarının doldurulması yönünde uygulanan zorlamanın, yani yapılan görüşmede gösterilen tutumun ifade üzerindeki etkisini belirlemek olduğu için görüşmelerin yapıldığı ortamın dikkat dağıtıcı olmasından kaçınılmıştır. Böylelikle elde edilen verilerin dış geçerliliği azalsa da amaca yönelik geçerliliğinin artması sağlanmıştır.

Belleğin yaş ile ilişkisi göz önüne alındığında erken yaş grubundaki çocukların daha büyük yaş grubundaki çocuklara göre olaylara ilişkin detayları daha çabuk unuttukları araştırmalarca kanıtlanmıştır (Ceci, Bruck, 1993, Goodman, 2006). Bu nedenle çalışmada yaş kriterini kontrol edebilmek amacıyla katılımcı çocukların yaşları 9 olarak belirlenmiştir.

Yaş kriterinin yanı sıra katılımcı çocukların seçiminde başka kriterler aranmamış ve bu doğrultuda katılımcı grubun gerçek yaşamda adli sistemde görgü tanığı olarak karşımıza gelebilecek çocuk popülasyonunu temsil etmesi amaçlanmıştır. Bu durumun da araştırmanın dış geçerliliğini arttırdığı düşünülmektedir.

Ayrıca, söz konusu ana etkinin çocukların olay gerçekliğinde ne yönde değişimlere sebep olduğunu saptamak amacıyla film den hemen sonra ve film etkinliğinden bir hafta sonra olmak üzere çocuklarla iki farklı tarihte görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmanın ana amacının ele alındığı deney grubuna ait ilk görüşme verilerine bakıldığında çocukların tuzak sorulara vermiş oldukları doğru cevap sayısının diğer gruba oranla daha düşük olduğu; bununla birlikte detaylandırılmış yanlış cevap sayılarının daha fazla olduğu saptanmıştır. Görüşme kayıtlarına baktığımızda ise, ilk görüşmelere ait sayısal sonuçlar doğrultusunda 3.soru maddesi için ilk cevabı hatırlamıyorum olan 11 çocuğun (%55) zorlama sonrası 11'inin de yanlış cevap verdiği görülmüştür. 7. soru maddesi için ise ilk cevabı hatırlamıyorum olan çocuk sayısının 6 (%30) olduğu; zorlama sonrası bu çocuklardan 1 tanesinin (%5) ikiden daha fazla detay içeren yanlış cevap verdiği; 5 tanesinin (%25) iki detaylı yanlış cevap verdiği bulunmuştur. 9 numaralı soru maddesine 12 çocuğun (%60) ilk olarak hatırlamıyorum cevabı verdiği ve zorlama sonrasında bu çocuklardan 5'inin (%25) yanlış, 4'ünün (%20) iki detaylı yanlış, 3'ünün (%15) de ikiden fazla detaylı yanlış cevap verdiği belirlenmiştir. 14. soruda ilk olarak hatırlamıyorum cevabı veren 8 çocuktan (%40) 7'sinin yanlış ve 1 tanesinin iki detaylı yanlış cevap verdiği; 16. soruda ise 13 çocuktan (%65) 9'unun yanlış, 3'ünün iki detaylı ve 1'inin de ikiden fazla detaylı yanlış cevap verdiği saptanmıştır. Son tuzak soru olan 18.soruda, ilk olarak hatırlamadığını belirten 6 çocuktan (%30) 4'ünün iki detaylı, 2'sinin de ikiden daha fazla detaylı cevap verdiği görülmüştür.

Bununla birlikte, olaya ilişkin bilgi boşluklarının doldurulması yönünde zorlama uygulanan bu gruptaki çocuklara ait cevaplarda diğer gruba oranla detaylandırılmış yanlış cevap sayılarının arttığı görülürken doğru cevap sayılarının da azaldığı saptanmıştır.

Birinci ve ikinci görüşmelerde tuzak sorulara verilen cevaplar içerik olarak karşılaştırıldığında ise, ikinci görüşmelerdeki iki detaylı ve ikiden daha fazla detaylı yanlış cevapların sayısının arttığı ve ilk görüşmede çocuklar tarafından verilen uydurma cevapların ikinci görüşmelerde de detaylandırılmış olarak tekrarlandığı dikkat çekmiştir.

Bu noktada, söz konusu tablodan üç önemli sonuca ulaşılabilmektedir. İlk olarak, herhangi bir etkiye maruz kalmayan kontrol grubundaki çocukların cevaplarıyla karşılaştırıldığı zaman, görüşme sürecinde uygulanan zorlamanın etkisiyle deney grubundaki çocukların tuzak sorularla sorgulanan ve filmde yer almayan detayların varlığını kabul ettikleri görülmüştür. İkinci olarak, olay belleğindeki bilgi boşluklarının doldurulması yönünde zorlamaya maruz kalan çocuklara ait detaylandırılmış yanlış cevapların gerçek olaydan sapma derecelerine bakıldığında çocukların izledikleri olayın gerçekliğinden uzaklaşmış oldukları sonucuna varılmıştır. Son olarak ise, çocukların birinci ve ikinci görüşmede verdikleri cevapların karşılaştırılması yapıldığında ilk görüşmede vermek durumunda kaldıkları uydurma cevapları benimsedikleri ve olay belleklerinde gerçek olaydan bağımsız detaylara sahip yeni bir olay oluşturdukları gözlenmiştir.

Ayrıca, ulaşılan bir diğer sonuç da çocukların yetişkin bir görüşmeci karşısında tuzak sorulara ve cevap verme zorunluluğuna direnç gösterememeleridir. Çocuğun yetişkini memnun etme gayreti sergilemesi de arka planda yer alan bir diğer dinamik olarak görülmektedir.

Araştırmamızın kontrol grubunda yer alan çocuklara “bilmiyorum, hatırlamıyorum” cevabı verme hakları olduğu belirtilmiş olmasına rağmen diğer gruplara oranla az da olsa bu gruptaki çocukların tuzak sorulara cevap verme gerekliliği duyduğu gözlenmiştir. Deney grubunda ise, çocukların bir kısmı, ilk etapta, tuzak sorular aracılığıyla sorulan detaylara ilişkin filmde herhangi bir şey izlemediğini ifade etmiş olsa da görüşmeci tarafından yapılan ısrar neticesinde detayların varlığının kabul edildiği görülmüştür.

İstatistiksel olarak ele alınmamış olsa da görüşmeler süresince sağlanan bu yöndeki gözlemler konuya ilişkin diğer çalışmalara ait^{19,20,21,22,23,24,25} sonuçlarla paralellik göstermektedir.

Dikkat çeken başka bir nokta ise, ilk etapta sorularda belirtilen detayları görmediğini belirten ve ısrar sonrasında detayların varlığını kabul eden deney grubundaki çocukların sorulara detaylandırılmış yanlış cevap vermeleridir. Ayrıca, bu gruptan alınan detaylandırılmış yanlış cevap sayısının kontrol grubundaki çocuklardan alınan detaylandırılmış yanlış sayısına göre daha fazla olduğunun da altı çizilmelidir.

Sonuç olarak, olay belleğindeki bilgi boşluklarının doldurulması yönünde zorlamaya maruz kalmanın çocuk görgü tanıklarının ifadeleri üzerindeki etkilerini saptamak amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar, gerçek yaşamda adli süreçte yürütülen tanık görüşmelerinde nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunda önemli veriler sağlamıştır.

V. ÖNERİLER

Çocuğun tanık olduğu olaya dair bütün detayları görmüş olabileceği ön yargısıyla hareket etmek ya da çocuğu zorlayarak daha fazla detayı hatırlayabileceğini sağlama düşüncesiyle yapılan görüşmelerde çocukların olaydan bağımsız cevaplar üreterek ifade verdikleri tespit edilmiştir. Bu şekilde elde edilen ifadelerin ise, adli mekanizmanın işlemesi için verimli olmayacağı, gerçek olayın belirlenebilmesine ve asıl suçlunun tespit edilebilmesine hizmet etmeyeceği aşikardır.

¹⁹ Ceci, S.J., Ross, D.F., Toglia, M.P. (1987). Age differences in suggestibility: narrowing the uncertainties, in *Children's Eyewitness Memory*, eds J. Ceci, M. P. Toglia & D. F. Ross. New York: Springer-Verlag.

²⁰ Zaragoza, M.S., Payment, K.E., Ackil, J.K., Drivdahl, S.B., Beck, M. (2001). Interviewing witnesses: Forced confabulation and confirmatory feedback increase false memories. *Psychological Science*, 12(6), 473-477.

²¹ Schwarz, S., Roebers, C.M. (2006). Age differences in the effects of social influence on children's eyewitness performance and their metacognitive monitoring. *Journal Of Experimental Child Psychology*, 94, 229-248.

²² Gombos, V., Pezdek, K., Haymond, K. (2012). Forced confabulation affects memory sensitivity as well as response bias. *Memory & Cognition*, 40, 127-134.

²³ Stolzenberg, S., Pezdek, K. (2013). Interviewing child witnesses: The effect of forced confabulation on event memory. *J Exp Child Psychol.*, 114(1), 77-88.

²⁴ Chrobak, Q.M., & Zaragoza, M.S. (2013). When forced fabrications become truth: Causal explanations and false memory development. *Journal of Experimental Psychology: General*, 142(3), 827-844.

²⁵ Rindal, E.J., Chrobak, Q.M., Zaragoza, M.S., Weihing, C.A. (2017). Mechanisms of eyewitness suggestibility: Tests of the explanatory role hypothesis. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24(5), 1413-1425.

Herhangi bir baskı uygulansa da uygulanmasa da çocuklara yöneltilen tuzak, yönlendirici soruların olay belleğindeki bilgilerin bozulmasına ve çocukların olayın gerçekliğinden uzaklaşmalarına sebebiyet verdiği sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde, olayın hemen ardından gelen yetişkin manipülasyonlarının da çocuğun olay belleğinde etkili olduğu ve bellekteki olaya ilişkin detayların yetişkin tarafından verilen yanlış bilgiler çerçevesinde değişiklik gösterdiği de saptanmıştır. Yine, bu etkiler altında çocuktan alınabilecek bilgilerin gerçek olayı yansıtmayacağı, adli sürecin olumsuz yönde etkilenmesine sebebiyet vereceği açıkça görülmektedir.

Son olarak, görüşme yapılan çocukların bir kısmına görüşmelere başlamadan önce sorulan sorulara bilmiyorum ve hatırlamıyorum cevaplarını verebilecekleri ön bilgisi verilmiştir. Bu ön bilginin verildiği çocukların cevaplarına bakıldığında ise, detaylandırılmış yanlış cevap sayılarının diğer çocuklara oranla daha az olduğu, doğru cevap sayılarının da daha fazla olduğu görülmüştür. Bu noktada, gerçek yaşamda çocuk görgü tanıklarıyla yürütülen görüşmelerde bu ayrıntıya dikkat edilmesi önemli görülmektedir. Çocuklara görüşmenin hazırlık sürecinde “bilmiyorum, hatırlamıyorum” cevaplarını verebilme haklarının olduğunun belirtilmesiyle gerçek olayı yansıtan bilgilerin edinme oranının da artırılacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ackil, J.K., Zaragoza, M.S. (1998). Memorial consequences of forced confabulation: Age differences in susceptibility to false memories. *Developmental Psychology*, 34(6), 1358-1372.

Alpar, G., Er, N. ve Uçar Boyraz, F. (2007). Görgü tanıklığında bellek hataları: olay sonrası bilginin ve tuzak soruların hatırlama ve kaynak izleme üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(20), 1-17.

Binet, A. (1900). *La Suggestibilité*. Paris: Schleicher.

Bruck, M., Ceci, S.J., Hembrooke, H. (1998). Reliability and credibility of young children's reports: From research to policy and practice. *American Psychologist*, 53, 136-151.

Ceci, S.J., Ross, D.F., Toglia, M.P. (1987). Age differences in suggestibility: narrowing the uncertainties, in *Children's Eyewitness Memory*, eds J. Ceci, M. P. Toglia & D. F. Ross. New York: Springer-Verlag.

Ceci, S.J., Bruck, M. (1993). The suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis. *Psychological Bulletin*, 113, 403-439.

- Chrobak, Q.M., & Zaragoza, M.S. (2013). When forced fabrications become truth: Causal explanations and false memory development. *Journal of Experimental Psychology: General*, 142(3), 827–844.
- Gombos, V., Pezdek, K., Haymond, K. (2012). Forced confabulation affects memory sensitivity as well as response bias. *Memory & Cognition*, 40, 127-134.
- Goodman, G.S. (2006). Children’s eyewitness memory: A modern history and contemporary commentary. *Journal of Social Issues*, 62(4), 811-832.
- Koriat, A., Goldsmith, M., Pansky, A. (2000). Toward a psychology of memory accuracy. *Annual Review of Psychology*, 51, 481-537.
- Memon A, Zaragoza M, Clifford BR, Kidd L. (2010). Inoculation or antidote? The effects of cognitive interview timing on false memory for forcibly fabricated events. *Law Hum Behav.* 2010;(2):105–17. pmid:19301110
- Pezdek, K., Lam, S.T., Sperry, K. (2009). Forced confabulation more strongly influences event memory if suggestions are other-generated than self-generated. *Legal and Criminological Psychology*, 14, 241-252.
- Rindal, E.J., Chrobak, Q.M., Zaragoza, M.S., Weihing, C.A. (2017). Mechanisms of eyewitness suggestibility: Tests of the explanatory role hypothesis. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24(5), 1413-1425.
- Schwarz, S., Roebbers, C.M. (2006). Age differences in the effects of social influence on children’s eyewitness performance and their metacognitive monitoring. *Journal Of Experimental Child Psychology*, 94, 229-248.
- Stille, L., Norin, E., Sikstrom, S. (2017). Self-delivered misinformation-Merging the choice blindness and misinformation effect paradigms. *PLoS ONE* 12(3): e0173606.
- Stolzenberg, S., Pezdek, K. (2013). Interviewing child witnesses: The effect of forced confabulation on event memory. *J Exp Child Psychol.*, 114(1), 77-88.
- Yates, A. (1987). “Should young children testify in cases of sexual abuse?” *American Journal of Psychiatry*, 144, 476-480.
- Zaragoza, M.S., Payment, K.E., Ackil, J.K., Drivdahl, S.B., Beck, M. (2001). Interviewing witnesses: Forced confabulation and confirmatory feedback increase false memories. *Psychological Science*, 12(6), 473-477.